

Charles Rochussen, Studentenmaskerade in Leiden, aquarel, 1885 (Atlas van Stolk, Rotterdam).

Elke tijd beleeft de geschiedenis op zijn eigen manier, de negentiende-eeuwer was ver-zot op historische optochten. Zoals wij ons kunnen vermaken met dit negentiende-eeu-we publiek dat zich vergaapt aan een optocht die de geschiedenis van Leiden verbeeldt, vanaf de Romeinen tot 1574, zo zullen latere generaties onze historische reconstructies aanschouwen als typisch voor de eenentwintigste eeuw.

De negentiende eeuw in het Nationaal Historisch Museum

JOUKE TURPIJN

Inleiding

De negentiende-eeuwse elite zou beter raad hebben geweten met een Nationaal Historisch Museum dan wij vandaag de dag. Een ontluikend nationaal besef en gevoel voor historicisme stonden toen aan de basis van een brandend verlangen naar een Nederlands Genesisverhaal. De jonge constitutionele monarchie ging vanaf 1814 bijvoorbeeld driftig op zoek naar voorbeelden uit vroegere en betere tijden. Deze opgeroepen herinneringen en uitgevonden tradities gingen vooral terug tot de zeventiende eeuw. Hiermee wilden de nieuwe machthebbers de Fransen en Patriotten zo snel mogelijk vergeten, zelfs al hadden zij ook al een ontstaansgeschiedenis gezocht en gevonden.

Een halve eeuw later was de ban van het verleden veranderd, maar alderminst gebroken. Robert Fruin zocht vanaf 1860 als eerste professionele Rankiaanse historicus naar een waar verleden. Zijn benadering van oorzaak en gevolg op basis van onpartijdigheid en bronnenkritiek om dit verleden te kennen won het op universiteiten van de grabbeltongeschiedenis die veel andere, vaak aan politiek Den Haag verbonden, historici hanteerden. Het verhaal van deze uitgesproken liberaal was zelf echter ook een gekleurde *rise no fall* geschiedenis, die deterministisch eindigde in een nieuwe gouden en partijloze tijd van 1813. Daar mocht je best trots op zijn, en analogieën op loslaten, want wij ‘mogen ons verheugen en ons beroemen, dat volk en regering thans beter dan voorheen de ware vrijheid van denken en spreken eerbiedigen, en dat daarom de partijschap [...] slechts zelden tot tweedracht overslaat, en weinig gevaar loopt in openlijken strijd te ontaarden.’¹

De in het citaat genoemde volk en regering maakten zich in 1863 op voor de herdenking van vijftig jaar Koninkrijk der Nederlanden. In de steden werden de nog weinig levende veteranen van Waterloo als een soort *living history* op karren door de straten getrokken. In Amsterdam werden plannen gemaakt voor het grootste museumpaleis uit de Nederlandse geschiedenis, terwijl de negentiende-eeuwse orde in Den Haag met een herdenkingspriet en een paleis voor de Staten-Generaal gestalte kreeg. Schrijvers, academici en politici kibbelden wel over vorm en inhoud, maar zaten opvallend vaak

1 R. Fruin, ‘De onpartijdigheid van den geschiedschrijver’, 280.

op één lijn waar het over de nut en noodzaak van de geschiedenis hype ging. Zo zagen zowel Thorbecke als Conrad Busken Huet de Ridderzaal aan het Binnenhof als het ‘nationale Walhalla’ waar heel goed ‘een landelijk pantheon voor helden en hoogtepunten uit de vaderlandse geschiedenis’ in zou passen.² Nationale geschiedenis was in de jaren 1860 een uitstekend instrument om de liberale natie mee te bouwen en te beschermen.

Het verenigende effect van nationale geschiedenis nam soms vreemde proporties aan. De geboorte van Nederland werd teruggevonden in de strijd tussen protestanten en katholieken in de Tachtigjarige Oorlog. De driehonderdste verjaardag van de bloedneus die de protestanten bij Heiligerlee in 1568 aan de katholieken uitdeelden werd daarom gevierd als een Hudsonjaar met bijbehorende historische santekraam. Katholieken hadden dat maar te slikken. Maar ook zij hadden iets te vieren, volgens de liberale politicus en letterkundige W.J.A. Jonckbloet die de herdenkingsrede hield. Was de door Willem van Oranje ooit eens opgeschreven vrijheid van godsdienst immers geen direct gevolg van de overwinning die bij Heiligerlee begon en bij de Vrede van Munster voltooid was? Daarom kon ‘de geheele natie met gelijke geestdrift den driehonderdsten verjaardag [...] als een nationaal feest vieren [...] wij wedijveren in strijd in liefde tot den geboorte- grond en innige gehechtheid aan het Koninklijk Huis.’³

Veel katholieken hadden er geen boodschap aan. Misschien had Jonckbloet in retrospectief iets voorzichtiger willen zijn, toen het in 1872 mis ging bij de herdenking van Den Briel en in 1884 bij de dood van Willem van Oranje. Beetje bij beetje tekende zich vanaf de jaren 1870 een historisch landschap zich af, waarin katholieken, protestanten, liberalen en socialisten ieder hun eigen geschiedenisverhaal behoefden en schreven. Wat betekende deze nieuwe verdeeldheid voor de grote plannen die men met het verleden had? Het Rijksmuseum (1885) en de herdenkingsspriet (1868) lieten lang op zich wachten, terwijl het paleis voor het parlement en de Ridderzaal als geschiedensmuseum er nooit kwamen.

Geschiedenis verenigde niet meer, maar verdeelde. Dit is eigenlijk eerder normaal dan uitzonderlijk in het verleden van Nederland. De lange zestiende, late negentiende- en vroege eenentwintigste eeuw worden eerder gebrandmerkt door levensbeschouwelijke spanningen en tegenstellingen, dan door eendrachtige tolerantie en coöperatie. Net als in de late negentiende eeuw komen deze spanningen met vragen en antwoorden en wordt er vragend naar historici en het verleden gekeken.

2 Cd. Busken Huet, *Het land van Rembrand. Studiën over de Noordnederlandsche beschaving in de zeventiende eeuw* II (Parijs 1883) 198-199. Tweede deel citaat van Thorbecke in: Gijs van der Ham, 200 jaar *Rijksmuseum. Geschiedenis van een nationaal symbool* (Amsterdam 2000) 111.

3 W.J.A. Jonckbloet, *Feestrede ter gelegenheid van den driehonderdsten verjaardag van den slag bij Heiligerlee en den heldendood van graaf Adolf van Nassau, den 23sten mei 1868* (Winschoten 1868) 21.

Eén van deze recente vragen is of een nationaal geschiedenismuseum kan bijdragen aan nationale verbondenheid. Het antwoord luidt dat geschiedenis en een museum dat misschien wel kunnen, maar dat dit niet afdwingbaar is, alleen al omdat de gevraagde verbondenheid en nationale identiteit van dag tot dag en van persoon tot persoon te veel verschillen. Zelfs de oorspronkelijke opdrachtgevers uit het parlement lijken dit inmiddels te begrijpen. De discussie heeft hierdoor een sterk negatieve retoriek gekregen. Het museum van Nederland moet vooral iets *niet* zijn: geen inburgeringsfabriek, geen wetenschappelijke *state of the art* werkplaats, geen internetsite, geen postmodernistische hutspot, geen *political pet* project, geen gebouw met vijftig canonvensters, geen zwarte doos bij een brug in Arnhem en ga maar verder.

Maar wat moet het dan wel zijn? Negatieve retoriek levert op de lange termijn niets op, voor wie werkelijk een museum wil inrichten en bouwen. NHM-directeuren Schilp en Byvanck lijken dit op het eerste gezicht ook in te zien en benadrukken in het publieke debat vaak dat het museum nog van alles kan worden. Hun plannenboekje van december 2008 stimuleert deze vrijblijvendheid. In de vijf NHM werelden *Water en Land, Ik en Wij, Rijk en Arm, Lichaam en Geest, Oorlog en Vrede* past alles wat wij maar belangrijk vinden. Laatstgenoemde ‘wij’ kan al doorrelativerend voor alles en iedereen staan en uiteindelijk kunnen er ook nog wel werelden sneuvelen of van naam veranderen.

De discussies en plannen hadden in eerste instantie een verlamdende uitwerking op de wereld van de gevestigde universitaire historici. Dankzij de negatieve retoriek kwam het project ver van academische waarden en zekerheden te staan en wendden velen zich af. Anderzijds maakten de directeuren het lastig direct in te haken. Het is mooi en aardig dat zij open staan voor alle ideeën, maar het is ook vreselijk vaag, want wat willen zij precies met het museum? De openheid leek deels ook schijn, want de eerste heipaal moet nog tijdens het bewind van minister Ronald Plasterk de grond in en dat vereist juist uitgewerkte ideeën en beredeneerde keuzes.

Uiteraard weet iedere historicus zelf het beste wat hij met de museumkwesitie doet, maar vanaf de laatste maanden doet het er in ieder geval toe dat de historicus iets met het museum doet. Zo is er een voorzichtige knieval voor chronologie en narratief gemaakt, wil de directie geen grote openbare confrontaties met de buitenwereld meer aangaan, willen ze met talentvolle afgestudeerde historici werken en hebben ze grote plannen met instanties en manifestaties als ANNO, de nacht van de geschiedenis en Geschiedenis TV.

Tegelijkertijd hoopt het museum op voeding vanuit levendige community-discussies. Deze aflevering van *De Negentiende Eeuw* kan daarbij heel goed dienst doen als een voorbeeld en prototype, dat voorbijgaat aan de negatieve retoriek en deze inruilt voor een positief kritisch geluid. Terwijl andere historici zich – overigens met interessante resultaten⁴ – vooral in de

4 Zie hiertoe de forumdiscussie in: *BMGN*, 124-3 (2009) 419-466.

discussie *over* het NHM mengen, lopen wij vooruit op de zaken en komen met kant en klare inrichtingen en verhalen die niet *in* het NHM, afdeling negentiende eeuw, kunnen ontbreken.

Zo krijgt *Oorlog en Vrede* vorm door het militaire leven in een heus fort te plaatsen (Wim Klinkert). Deze komt vervolgens tot leven in een beeldengalerij waarin bekende en minder bekende vechters voor vrede en oorlog over hun relatie met geweld vertellen (Ben Schoenmaker). De opkomst van het internationaal recht en pacifisme zijn een sterke rode draad in dit verhaal voor een wereld die vanaf 1914 juist ongekende vernietiging zou gaan kennen. Ook voor Nederland hield er toen een oude wereld op te bestaan.

Daarna belanden we in *Rijk en Arm* bij een doe-en-game-kamer. Boudien de Vries laat bezoekers met kruiwagens zand rondsjouwen en toont in databases met bouwprojecten dat arm en rijk in de negentiende eeuw vooral over heel hard werken gaat. Tegelijkertijd benadrukt zij het persoonlijke verhaal door bronnen te tonen waarmee de bezoeker ziet en voelt dat er echte levende mensen achter de rijken en armen van de negentiende eeuw schuilen. Dit komt eveneens mooi terug in de wereld van Lieske Tibbe. Door te spelen met het inlevingsvermogen van bezoekers ervaren deze niet alleen hoe het was om arm of rijk te zijn, maar ook hoe dit veranderde en wat dat voor mensen betekende. Activiteiten en inleving zorgen ervoor dat bezoekers daadwerkelijk iets met geschiedenis gaan doen.

Vervolgens vertaalt Mary Kemperink haar kennis in een beeldend en fantasierijk concept. In haar *Lichaam en Geest* weet ze al precies wat bezoekers zullen zien. Door een route uit te stippelen geeft ze als eerste concreet vorm en inhoud aan de wereld die het vaagste van allemaal was. Met romanteksten en spreuken is haar ideale wereld intellectueel uitdagend en een interessante tegenhanger van het politieke Nationaal Historisch Museum zoals dat eerder door Thomas van der Dunk bedacht werd.⁵ Maar hoe kan een jonge scholier van deze wereld leren? Arnold Labrie komt met het antwoord in de geniale oplossing om Dick Matena de pennenvruchten van de geest in cartoons te laten vertalen. Strips zorgen immers niet alleen voor historische verbeelding, maar ook voor kennisoverdracht. Wie *Van Nul Tot Nu* goed leest en bekijkt vergaart misschien wel voldoende kennis om het tentamen Nederlandse geschiedenis op menig universiteit te halen. Omdat kennisoverdracht zo belangrijk is, stelt Labrie terecht dat onderwijs en wetenschap een centrale plek in deze wereld behoeven.

In *Ik en Wij* rekent Eric Storm af met de laatste verwarring over mogelijke paternalistische indoctrinatie die deze wereld met zich mee kan brengen. Storm weigert zijn wereld vervolgens te visualiseren, omdat andere tijden interessanter zouden zijn voor deze wereld. Niek van Sas doet dat wel, en tacklet het indoctrinatieprobleem door in twee gangen bezoekers te laten

5 T. van der Dunk, *Het Nederlands Museum: een tweeduizendjarige wandeling door de vaderlandse geschiedenis*, Amsterdam 2005.

ervaren hoe Ik en Wij langzaam maar zeker in de negentiende eeuw andere dingen gingen betekenen. Tegelijkertijd overtuigt hij in zijn stelling dat Ik en Wij nooit zonder Zij kan. Wij betekent namelijk alleen iets als Zij, die er niet bijhoren en vaak vijanden zijn, bestaan.

Land en Water van Toon Bosch plaatst de eeuwigheid van de strijd tegen het water tegenover de grote evenementen op dat gebied in de negentiende eeuw. Zo komt het spel tussen continuïteit en eigenaardige momenten hier goed tot zijn recht. Bovendien is het voorstel om alle bezoekers een film te tonen een realistisch beginpunt van de land en waterwereld.

Ten slotte bevat dit nummer ook een selectie van het beeldmateriaal dat in het echte museum thuishoort. Alles bijeengenomen laat dit nummer zien dat academische historici in staat zijn hun eigen werk voor museumpubliek te vertalen. Zij laten de veelzijdigheid zien van de negentiende eeuw in museaal perspectief. De bedenkers leveren gevarieerde, uitdagende en gedurfde geschiedenis waar iedere bezoeker in de toekomst iets aan heeft. Deze veelzijdigheid is een product van onze eigen tijd, waarin nationale geschiedenis, geschiedschrijving en geschiedenismusea de makers en het publiek *en* verdelen *en* bijeenbrengen. Het is geweldig en vreselijk ingewikkeld dat de historicus hier vandaag een actieve bijdrage aan kan leveren.